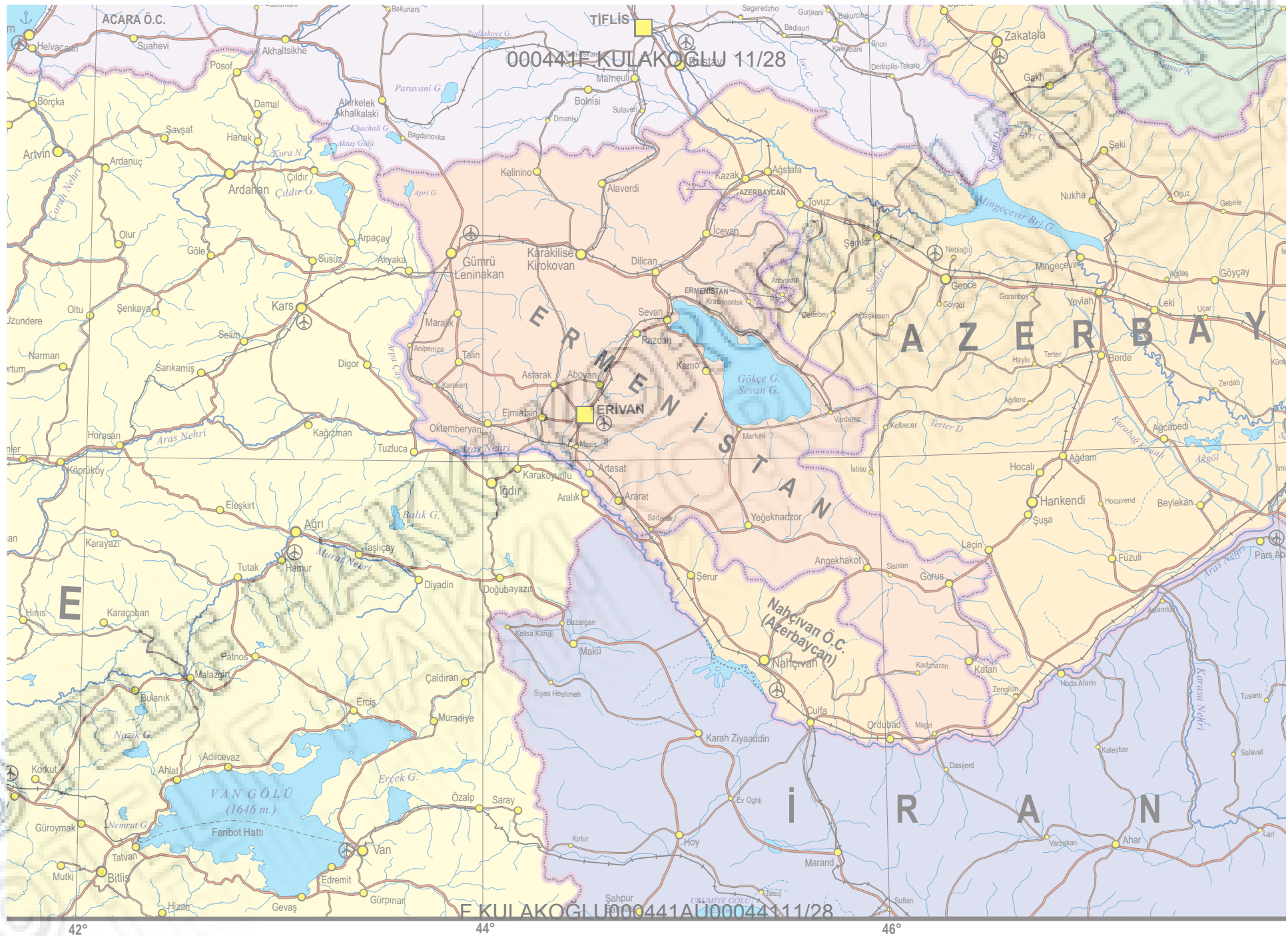




Konut Tipleri:

000442F.KULAKOĞLU 11/28

A. Kale-şehir evleri:

- İlk gruba giren **evler iki veya üç odalı ve bir ön avlusu** olanlardır.
- İkinci grup ortada **merkezi bir salon ve bu salona bağlı odalardan** oluşmaktadır.
Salonun üzeri sütunlar ile taşınan düz bir dam ile kapatılmıştır.
- Son grup ise **tek odalı ve ön avlulu** evlerdir.

B.Kırsal kesim: daha basit bir plana sahiptir. İlgili yayınlarda Karmir-Blur kazılarında ortaya çıkan konutların üç farklı planda oldukları belirtilmiştir.

Armavir: 450 m², altı oda vardır. Odalar dikdörtgen bir merkezi salonun etrafında yer almaktadır.

Dış duvarlar üzerinde payandalar ve köselerde **risalitler:**

Armavir, Basta, Ağaçlık

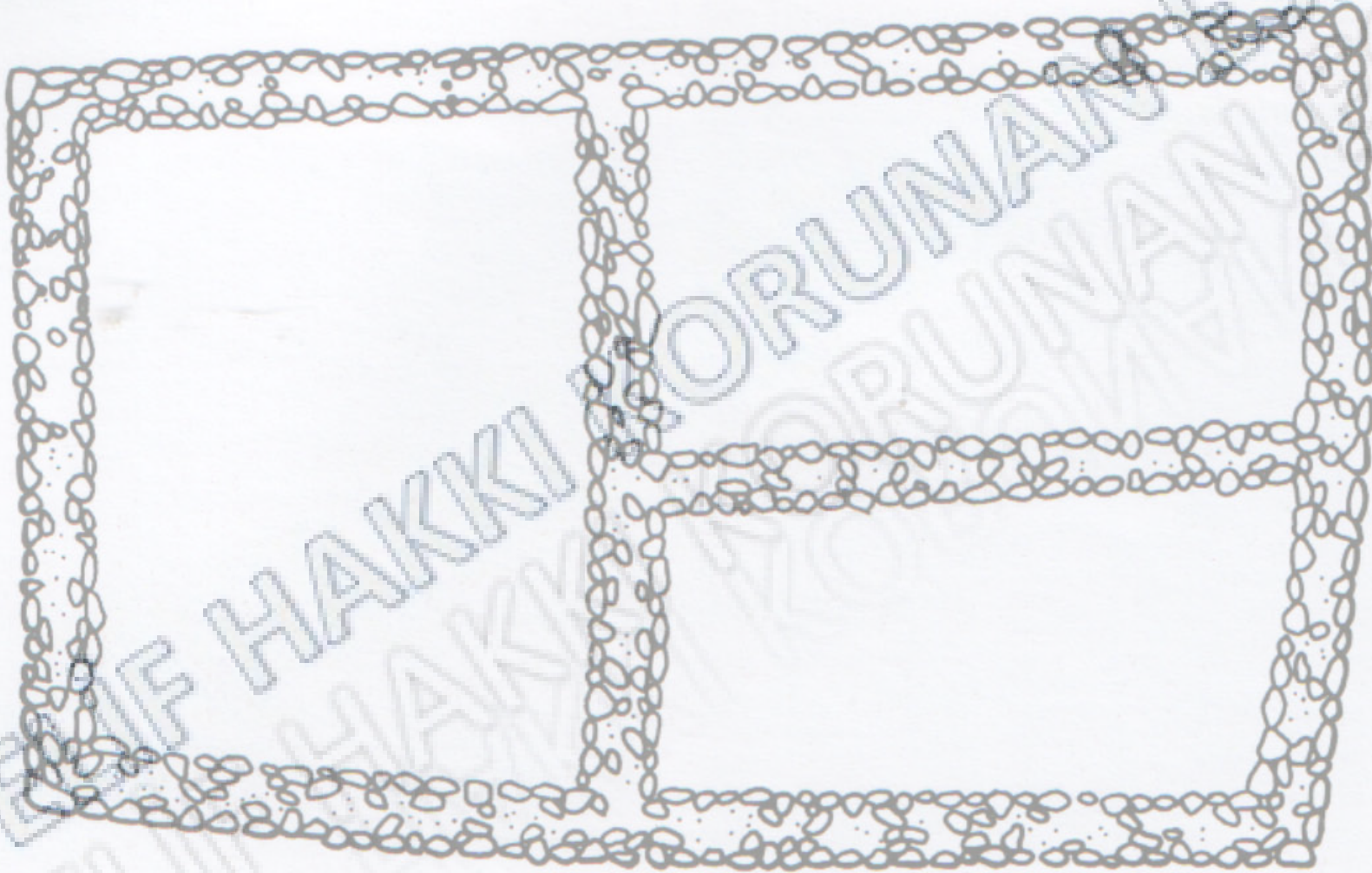
ERKEN:

Erkene tarihlenen **evler** daha az itina ve daha **serbest** bir plan ile üretilmişlerdir. Bu serbesti ile evlerin arka duvarları kavisli şekilde yapılabilmektedir,

GEÇ: Dış kentlerdeki evler bir ön plana sıkı sıkıya bağlı olarak inşa edilmişler, işçilik ve malzemeleri daha itina ile seçilmiştir.

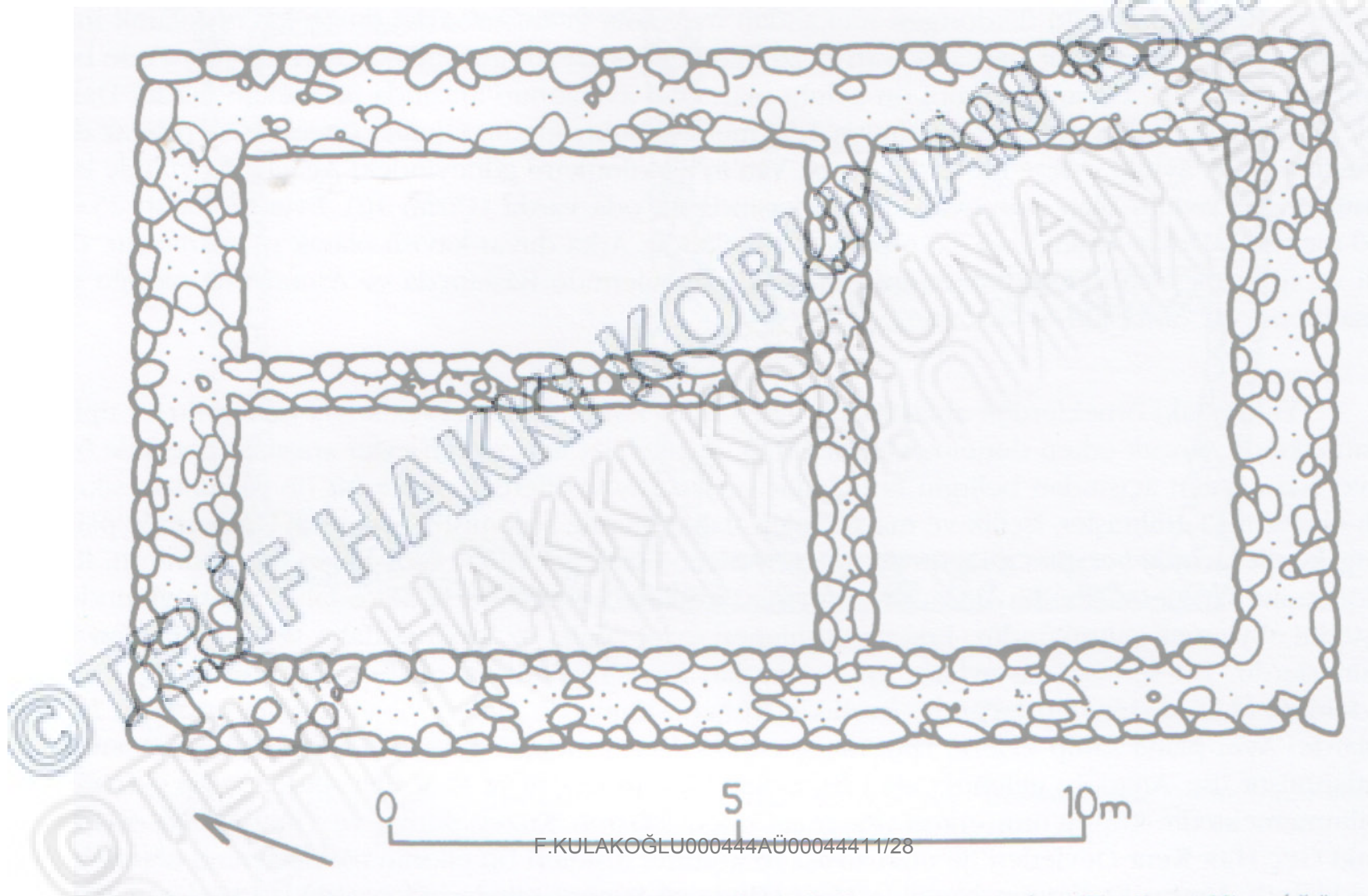
Kalelerin eteklerinde planlanmış kentler içinde yer alan düzgün dikdörtgen planlı evler, genellikle bu kaleleri inşa ettiren II. Rusa dönemine tarihlenmektedir. Bu evlerin erkene tarihlenen **ön avlulu** ve iki odalı Urartu evlerinden geliştiğini söylemek mümkündür.

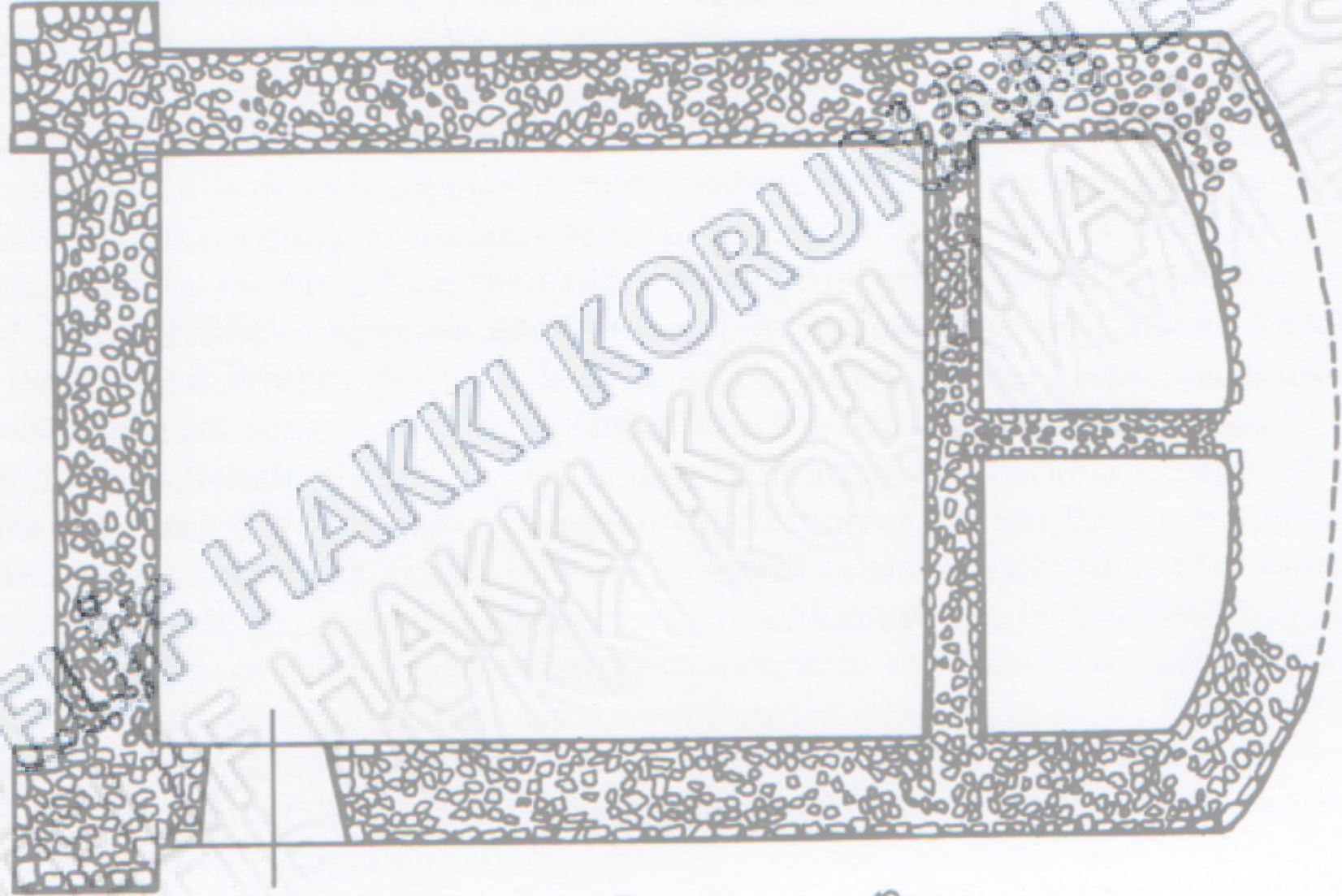
Evlerin tümü **taş temel üzerine kerpiç** malzeme ile inşa edilmiştir.



Gövelek

000444F.KULAKOĞLU 11/28





URARTU KENT ve KONUT MİMARLIĞI

KENT ve KONUT MİMARLIĞI

000447F.KULAKOĞLU 11/28

Kaleler içinde basit halk kitlelerinin konutlarına hiç bir zaman yer verilmemiş

Urartu'da kişilerin kendilerine ait toprakları var mıdır?

-Menua'nın kızı Tariria için, Samran Kanalı yakınlarında bağ ve bahçeler yaptırdığı ve bunlara kızının adından kaynaklanarak Taririahinili adının verildiği yazılıdır.

-Rusa oğlu Argiştı (II. Argiştı) bir oku Gilurani ormanlarından Batu'nun oğlu İşpilini'nin bahçesine kadar 950 lokot (450-500 metre) fırlattığını yazmaktadır.

Urartu yerleşim sahası içindeki bazı kalelerin eteklerinde birçok evin bir araya gelmesi ile oluşan küçük kentlerin varlığı bilinmektedir.

Zengibar Kalesi/Korzüt Kalesi: dış kent

Evlerde duvarlar tamamen taştan inşa edilmiştir

Sokaklar dar ve düzensiz olarak yapılmışlardır.

Yukarı **Anzaf Kalesinin** eteklerinde bir aşağı kent vardır.

Eski Norgüh Kalesi: Aşağı kent

Plan düzensiz

Karmir-Blur: Aşağı kent:

Izgara planlı

Ayanıs Kales: Aşağı kent:

Izgara plan/teraslar

000450F.KULAKOĞLU 11/28



Resim 41. Zeyneli Tepesinde aranan antik kent kalıntıları

F.KULAKOĞLU000450AU00045011/28

KALELER ve SUR DUVARLARI

000451F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu **askeri mimarisi** büyük oranda krallığın ana yerleşim alanları ve egemenlik altına aldığı topraklarda inşa edilmiş çeşitli büyüklükteki ve plandaki kalelerden ibarettir. Urartu egemenlik sahası içinde inşa edilen kaleler, temelde askeri bir **üs**, halkın gerektiğinde sığınacağı bir yer, Urartulu asker ve yöneticilerin yaşadığı bir **mekanlar** topluluğu olmasına karşın, bazı farklı işlev ve bu işleve bağlı olarak gelişen bir plana sahiptirler.

Urartu'nun merkez yerleşim alanı olarak nitelenebilecek Van Gölü Havzası'nda inşa edilen kaleler, bu havzayı ve başkent **Tuşpa'yı koruyan öncelikli amaçlarının yanında, bölgenin doğal zenginliklerinin** krallık yöneticileri tarafından **toplanmasında** da görev almış olmalıdırlar. Van Gölü Havzasından uzaklaştıkça inşa edilen bir çok kaleler, bütün bu işlevlerinin yanında farklı bölgelere düzenlenen askeri seferlerde görev alan **birer ikmal üssü ve garnizon** niteliğini de taşımaktadırlar.

İşlevleri dikkate alınarak çok genel bir sınıflandırma yapılması durumunda Urartu kaleleri bir kaç grupta toplanabilir.

000452F.KULAKOĞLU 11/28

1. Yöresel idari merkez olarak kullanılan kaleler, genellikle verimli bir tarımsal ovanın bir kenarında ve dağların bu ovaya uzanan burunları üzerinde inşa edilmişlerdir. Bu kaleler yeraldıkları bölgenin yönetilmesine hizmet ettikleri gibi bölgede var olan çeşitli zenginliklerin toplanması ve başkente gönderilmesi için de kullanılmışlardır. Bu tür yerleşme yerlerinin etrafı çok güçlü sur duvarları ile çevrilmiş olduğu gibi içlerinde **yönetim binaları, dini yapılar ve yöneticilerin oturdukları saraylar** da vardır.

Sur duvarları içindeki yapıların büyük bölümünün bodrum katları yöreden, olasılıkla vergi veya haraç olarak toplanan hububatın, şarabın veya diğer malzemelerin **depolanmasına** yarayan büyük boyutlu küpler ile doludur. Yöre halkından toplanan bu zenginliklerin bir bölümü daha sonra krallık merkezine gönderilmiş olmalıdır. Ancak kale içinde depolanan yiyecek ve içeceklerin gerektiğinde kale dışında yaşayan Urartulu veya yöre halkına dağıtıldıkları da bilinmektedir.

Yöresel idari merkez olarak kullanılan birçok kalenin eteklerinde veya yakın çevresinde, kale içinde oturamayan halkın yaşadıkları "**dış kentler**" de vardır.

Bu tür kalelere örnekler

- Menua dönemine (M.Ö.9. yüzyılın sonu) tarihlenen **Yukarı Anzaf Kalesi**,
- II.Sarduri'nin (M.Ö.8. yüzyılın ortası) Van'ın Gürpınar Ovasında inşa ettirdiği **Çavuştepe Kalesi**,
- Batı İran'da II.Rusa'nın (M.Ö.7. yüzyılın ortası) eseri olan **Bastam Kalesi**
- veya yine aynı kral tarafından yaptırılan Gökçe Göl yakınındaki **Karmir-Blur**
- ve Van Gölü'nün doğu kıyısındaki **Ayanis Kaleleri**dir.

Yöresel idari merkez olan kalelerin bir çoğunun içinde Urartu **kral veya krallarına ait yazıtların** bulunmuş oluşu dikkat çekicidir.

Başkent Tuşpa'dan krallığın farklı yönlerine giden askeri ve ticari yolların üzerinde inşa edilen kaleler, plan şeması açısından çok büyük bir farklılık göstermemesine karşın, **boyut olarak ilk örneklerden biraz daha küçüktürler**. Yine Urartu askeri mimarisinin geleneklerine bağlı olarak bir dağ burnu üzerine kurulan ve etrafı güçlü sur duvarları ile çevrili olan kaleler, Urartu Krallığının kuruluş yıllarında özellikle kuzey ve batıya yapılan seferler sırasında önemli görevler üstlenmişlerdir.

Bu kalelerden bazıları krallığın erken dönemlerinde **birer askeri ikmal üssü görevini görmüş ve daha sonra da yörenin idari merkezi** durumuna gelmişlerdir.

Patnos yakınındaki Menua kalesi **Aznavurtepe**, Tuşpa'dan kuzeye giden ve Menua'nın ve oğlu kral Argişti'nin kuzey ülkelerini ele geçirmede önemli bir görev üstlenmiştir. Daha sonra bu kale Patnos Ovasının **idare merkezi** durumuna gelmiştir. Van'dan, Özalp yoluyla Batı İran'a giden çok önemli bir ticaret ve askeri yolu gözetleyen **Aşağı ve Yukarı Anzaf** Kaleleri de aynı görevi üstlenmişlerdir. Ancak M.Ö. 9. yüzyılın sonunda kral İşpuini döneminde inşa edilen Aşağı Anzaf Kalesi, Yukarı Anzaf'ın inşa edilmesi ile bu işlevini büyük oranda yitirmiş olmalıdır.

Kral
İşpuini'ye
ait Aşağı
Anzaf
Kalesi

000454F.KULAKOĞLU 11/28



Resim 15 - Kral İşpuini'ye ait Aşağı Anzaf Kalesi



İşpuini oğlu
Menua'nın
Yukarı Anzaf Kalesi

F.KULAKOĞLU000454AÜ00045411/28

2. Ticari yollar üzerinde kurulan kalelerin boyutları

M.Ö. 8. yüzyıla birlikte küçülmüş ve dikdörtgen bir plana kavuşmuştur. Anadolu'nun Türk dönemlerinde görülen tahkimli **kervansaraylar** ile belki de aynı işleve sahip olan bu kaleler, ticaret yolları üzerinde belli mesafelerde yapılmışlardır. Elazığ'a giden ve Bingöl Dağları üzerinde rahatlıkla görülebilen Urartu ticaret yolu üzerindeki **Zulümtepe** ve Kuzeybatı İranda, Taştepe'nin 5 kilometre güneyindeki Tepe **Dosoğ** ve Şahpur'un 12 kilometre batısındaki **Kafir Kale** bu tür kalelere en güzel örnekleri teşkil ederler.

Zulümtepe

000456F.KULAKOĞLU 11/28



F.KULAKOĞLU000456AÜ00045611/28

3. Halkın bir tehlike sırasında sığındıkları kaleler:

000457F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu ana yerleşim alanı olan Van Gölü Havzası'nda görülmemesine karşın özellikle **Kuzeybatı İran'da karşımıza çıkan bazı kaleler**, geniş alanlar üzerine ve ulaşılması zor alanlarda kurulmuşlardır. Bu kaleler içinde genellikle idari ve dini yapılar inşa **edilmemiştir**. Varolan yapılar da kalenin arka duvarı boyunca geri çekilerek önde halkın toplanmasına yarayacak geniş alanlar elde edilmiştir.

Bu tür kalelere en güzel örnekler Kuzeybatı İran'da bulunabilir. Özellikle **Kale Sarand, Kale Kamana ve Yılan Kara Kaleleri** bu türe örnektir.

Van Gölü Havzası'nda yer alan kaleler çoğu kez idari bir merkez veya garnizon niteliklerinin yanında, halkın bir tehlike sırasında sığındıkları kaleler olma özelliğini krallığın her döneminde korumuşlardır. Bu nedenle Urartulu halkın yaşadığı Urartu egemenlik sahalarında sadece halkın sığınmasına dönük kalelerin yapımı gerekli görülmemiştir.

5. Urartuların Van Gölü kıyılarında inşa ettikleri bir çok kalenin varlığına karşın bunların bir **liman kalesi** olup olmadıkları bilinmemektedir. Hatta Urartuların Van, Urmiye veya Gökçe Göl'den taşıma için yararlandıkları da kesin değildir. Çağdaş Asur kabartmalarında bu konuda bir çok verinin var olmasına karşın, Urartuların bu konuda bize ulaşan henüz ne bir betimlemesi, ne de bir yazılı kaynağı vardır. Ancak göl kenarlarında inşa edilen **Van Kalesi** ve **Amik Kale** gibi bazı kalelerin birer **liman kalesi** olmamaları için hiç bir neden yoktur.

Van Kalesi'nin kuzeybatı ucunda inşa edilen **Madırburç**'un (Sardurburcu), önerilenin aksine tapınaktan çok, tahkimli bir iskele olma olasılığı bir hayli yüksektir. Aynı şekilde Van'ın 40 kilometre kuzeyinde, gölün hemen kıyısında inşa edilen Amik Kale'nin de bu amaçla kullanılması olasıdır. Gölün kuzeyinde Erciş yakınlarında inşa edilen ve çok uzun yıllardan beri Van Gölü'nün suları altında olan Urartu kalesinin de (**Argıştihinili**) bir liman kenti olması mümkündür. Ancak bu konuda yazılı kaynaklar ve betimlemeler olmaksızın kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Uzaydan çekilen fotoğraflardan elde edilen veriler, Ayanıs Kalesi'nin göle bugünkünden çok daha yakın olduğunu, olasılıkla kalenin göl kıyısındaki bir kayalığın üzerine kurulduğunu göstermektedir.



000460F.KULAKOĞLU 11/28

AMİK KALE

F.KULAKOĞLU000460AÜ00046011/28

YER SEÇİMİ

000461F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu kalelerinin işlevleri ne olursa olsun yer seçimlerinde izlenen bazı temel kurallar vardır.

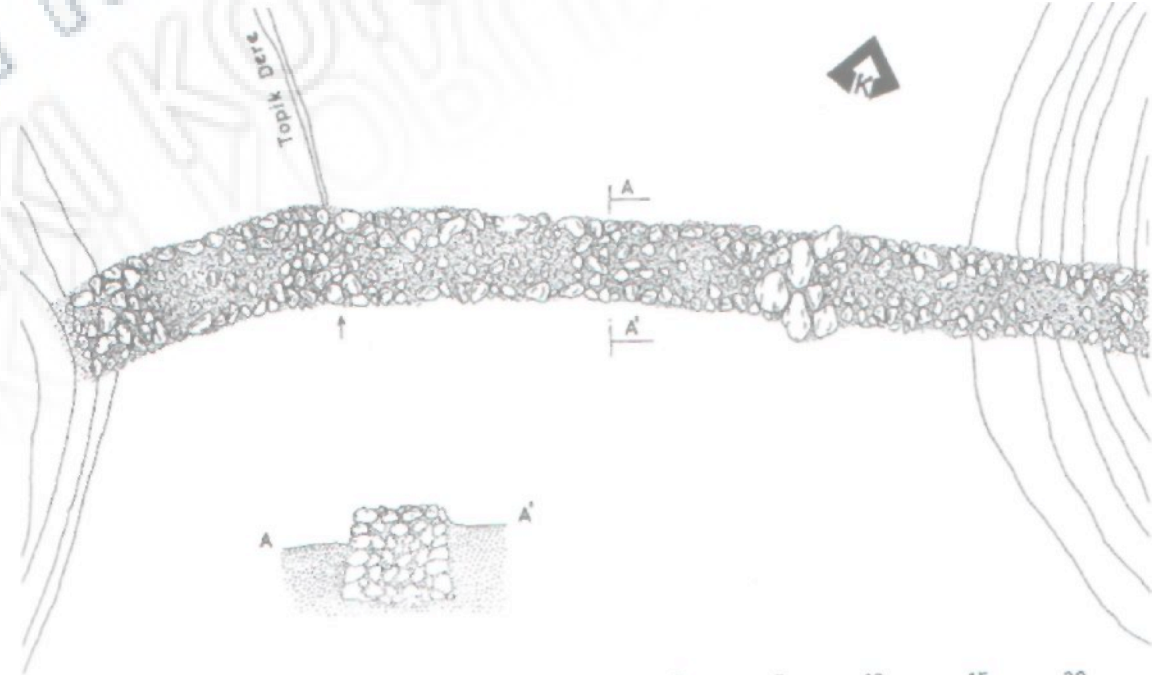
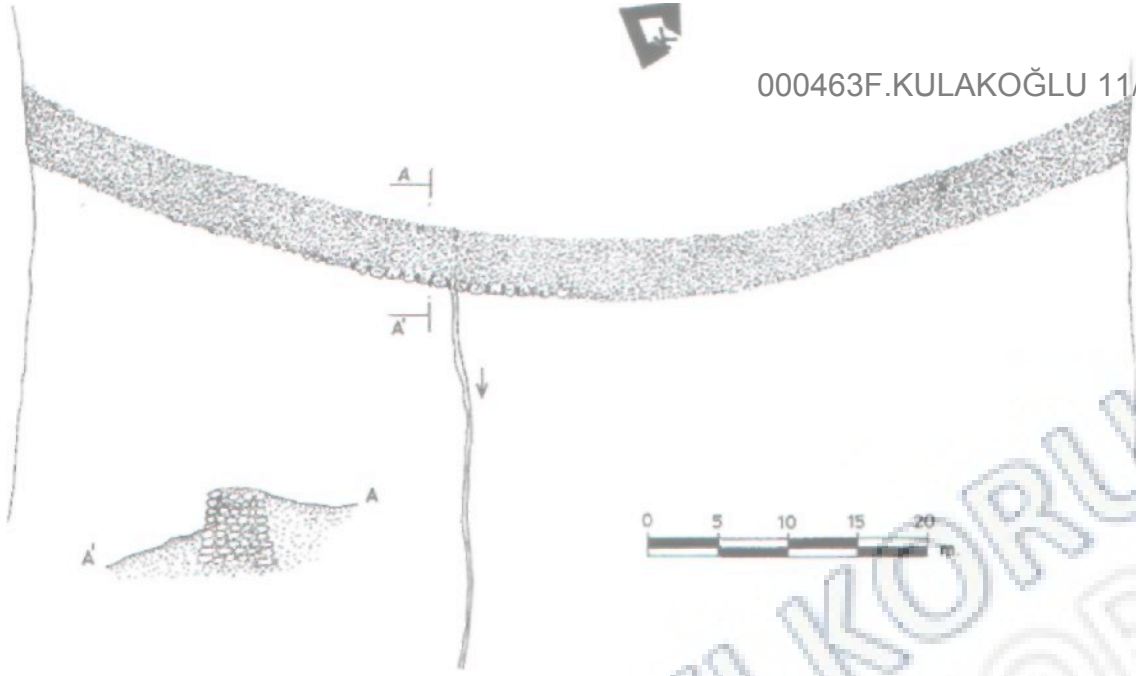
- Kalelerin her şeyden önce **düşman tarafından kolay ele geçirilmemesi** temel amaç olduğundan, dağların ovalara uzanan burunları üzerinde inşa edilmeleri kuralı yaygındır. Ancak çeşitli yönlerle giden ticari, askeri ve maden yollarını korumak amacıyla yapılan bazı kalelerin her zaman yüksek dağ burunları üzerinde inşa edilmeleri, koruma amacına hizmette sakıncalar yaratabilirdi. Özellikle Aşağı Anzaf ve Bingöl Dağları'ndaki Zulüm Tepe kaleleri, korumakla görevli olduğu yolun hemen kıyısındaki alçak bir tepe üzerine kurulmuşlardır. Kuzeybatı İran'da da böyle kalelerin varlığı bilinmektedir.
- Kalelerin inşa edileceği alanların akarsu veya tatlı **su kaynaklarına yakın olma** gereği yer seçimini etkileyen diğer bir husustur.
- Bu konudaki bir diğer etken ise kale için **seçilen tepenin kayalık olmasıdır**. Bu gereklilik Urartu kalelerinin etrafını çeviren sur duvarlarının ana kaya üzerine acılan taş temel yatakları üzerine oturtulmasından kaynaklanmaktadır.

-Kalelerin **işlevleri** de yer seçimlerinde önemli derecede etkili olmuştur. Van Gölü Havzasında yer alan tarımsal arazileri sulamak, her zaman doğal kaynaklar ile mümkün olamamıştır. Muradiye Ovası, Van Ovası veya Gürpınar Ovası gibi Urartu halkının tarımsal faaliyetlerini yürüttüğü geniş ovalarda ise yılın her mevsimi düzenli akan, sulamaya elverişli nehirler de fazla değildir. Bu olumsuzluk Urartu krallarının erken dönemden itibaren **yapay göletler ve sulama tesisleri** inşa etmelerini gerekli kılmıştır. **Görkemli bir çok Urartu kalesinin eteklerinde yer alan ovalar, yakın çevrede inşa edilen baraj ve bu barajlardaki suyu ovaya taşıyan kanallar yardımıyla sulanmıştır.** Körzüt Kale civarında kral Menua tarafından inşa ettirilen Süphan Barajı, Yukarı ve Aşağı Anzaf Kaleleri yakınındaki Yukarı Anzaf Barajı, kalelerin önünde uzanan tarımsal arazileri sulamak amacıyla inşa edilmişlerdir. Doğanın olumsuzluklarını olabildiğince ortadan kaldırmak ve tarımsal verimi artırmak amacıyla inşa edilen barajlar krallığın geç dönemlerinde de uygulanmıştır. Özellikle II. Rusa zamanında ve Toprakkalenin ve Van Ovası'nın su ihtiyacı için yapılan Keşiş Göl Barajı ve Sihke Barajı bu çabalara verilebilecek en iyi örneklerdir. Urartu Krallığı'nın Doğu Anadolu gibi zor bir coğrafi bölgede varlığını bir kaç yüzyıl sürdürebilmesi, merkezi otorite tarafından inşa edilen bu tür büyük projeler ile gerçekleşebilmiştir. Kralların çok da fazla olmayan yazılı kaynaklarında baraj, sulama tesisi, bağ ve bahçeleri inşa etmeleri ile en az kalelerin inşaatları kadar övündükleri bilinmektedir

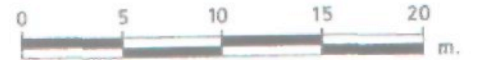
Büyük tarımsal arazilerin kenarlarında inşa edilen büyük boyutlu kaleler sırtlarını genellikle bir tepeye yaslamışlardır. Savunma açısından önemli bir avantaj yaratan bu durum. Muradiye yakınlarındaki Körzüt Kale'de veya Kuzeybatı İran'daki Bastam veya Kale İsmail Ağa kalelerinde görülebilir.

000463F.KULAKOĞLU 11/28

Karakış Göleti



F.KULAKOĞLU000463AÜ00046311/28
Harabe Barajı



000464F.KULAKOĞLU 11/28

Körzüt
Kale



F.KULAKOĞLU000464AÜ00046411/28

Aşağı Anzaf Kalesi'nde sur duvarları

000465F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000465AÜ00046511/28

Bastam

SUR DUVARLARI :Planı ve özel amacı ne olursa olsun Urartu kaleleri, **ana kayaya acılan sur temel yuvaları üzerine oturan taş temeller** ve **taşıma temelleri** üzerinde **yükselen kerpiç bir bedenden** meydana gelmiştir. Günümüzde korunan birçok kalede taş temeller belli bir yüksekliğe kadar görülebilirse de kerpiç kısım hakkında yeterli bilgimiz yoktur. Urartu sur duvarlarında uygulanan yapını yöntemleri, taş bloklarının boyutları ve estetikleri en erken dönemden başlayan bir gelişim içindedir.

Krallığın İspuini ve Menua gibi erken kralları döneminde büyük boyutlu taş bloklar az bir işçilikle yontularak duvarlarda kullanılmışlardır. Bazı durumlarda yükseklikleri 1.0 metreyi bulan taş blokları beş veya daha fazla kenara sahiptir ve bloklar birbirlerine sıkıca oturmazlar. Krallığın erken dönemindeki bu tür kaleler olasılıkla mümkün olan en kısa zamanda bitirilmek istenmiştir.

Van-Özalp karayolunun kıyısındaki Aşağı Anzaf veya Edremit yakınındaki Zivistan Kale **anıtsal taslarla** yapılan kalelere en güzel örneklerdir.

Krallığın **Menua** ile sağlam bir siyasi ve askeri zemine oturabilmesi, bu **dönemde ve sonrasında inşa edilen kalelerin** estetiğine de yansımış olmalıdır. M.Ö. 9. yüzyılın sonunda ve 8. yüzyılın başında inşa edilen kalelerin temellerinde kullanılan taş blokları itina ile işlenmiştir. Özellikle Menua'nın yaptırdığı Patnos civarındaki **Aznavurtepe**, Muradiye yakınlarında yeralan **Körzüt** Kalesi, Yukarı Anzaf veya Urartu ana yerleşim alanından uzakta, Kuzeybatı İran'daki Kalatkar Kalesi ile birlikte Urartu askeri mimarisinde **"klasik yöntem"** olarak adlandırılabilen bir taş yönteminin belirlediğini söylemek mümkündür. Taş bloklarının daha küçük seçildiği ve dıştan bakıldığında kareye yakın bir görünüme sahip oldukları gözlenir. Taş blokları arasında hiç bir boşluk yoktur ve blokların **dış yüzleri hafifçe dışa doğru bombelidir (rustika)**. Bu özellik Menua'dan itibaren krallığın son yıllarında yapılan kalelere kadar varlığını sürdürecektir.



000467F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000467AÜ00046711/28

CEPHE MİMARİSİ

000468F.KULAKOĞLU 11/28

M.Ö. 8. yüzyılın ortalarında II. Sarduri ile yoğunlaşan cepheye daha fazla önem verme geleneği sur duvarlarında yeni bir yöntemin onaya çıkmasına neden olmuştur. **Kalelerin girişlerinin ve ön cephelerinin diğer cephelerden estetik olarak farklı yapılmaları düşüncesi**, Urartu'da bir ön cephe mimarisinin gelişmesini sağlamıştır.

Cavuştepe Uçkale'de ilk örneğini gördüğümüz cephenin daha itinalı ve farklı taş malzeme ile yapılması daha sonraki yıllarda özellikle II. Rusa tarafından yoğun olarak uygulanmıştır. Adilcevaz Kef Kalesi ve özellikle **Ayanis** Kalesi ön cephede farklı taş malzemenin (andezit) ve son derece itinalı bir taş işçiliğinin kullanıldığı örneklerdir. Menua döneminden beri kullanılmakta olan bombeli taş blokları (**rustika**) yükseklikleri biraz da abartılarak, II. Rusa dönemi mimarisini simgeleyen duruma gelmiş ve gerek kalelerin ön cephelerinde gerekse tapınaklarda yoğun kullanım bulmuştur.

000469F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000469AÜ00046911/28

000470F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000470AÜ00047011/28

000471F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 27 - Rustikalı sur duvarı, Ayas Kalesi

F.KULAKOĞLU000471AU00047111/28

000472F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000472AÜ00047211/28
Resim 28 - Rustikalı duvar. Ayanis tapınak temeli

KULELER

000473F.KULAKOĞLU 11/28

Kalelerin etrafını çeviren **sur duvarları üzerinde çoğu kez düzgün aralarla, ancak gerekli olduğu zaman istenilen her kösede veya yerde kuleler** inşa edilmiştir. Urartu mimarları, araziye en rasyonel şekilde kullanmak ve şekillendirmek açısından büyük bir yeteneğe sahipti. Gelenekleşmiş mimari öğeler ve uygulamalar gerekli olduğu durumlarda hiç bir sakınca duyulmadan terkedilmiş arazinin yapısı, konumu ve topografyası, inşa edilecek kale ve içindeki yapıların sağlamlığı ve işlevselliği için kullanılmıştır.

Kule çıkıntıları için sabit bir ölçü yoktur. Savunmanın gerektirdiği büyüklükte ve derinlikte **yapılan kuleler köşelerde risalitli** olarak inşa edilmişlerdir.

M.Ö. 8. yüzyılın ortalarından itibaren daha çok kullanılmaya başlanan risalitli kulelerin yanında savunmayı kolaylaştıran kurt dişi biçimli kulelerin varlığı da bilinmektedir.

Hendekler

Savunmayı kolaylaştırmak için başvurulmuş bir başka yöntem ise en güzel örneklerini Van Kalesi'nde ve Çavuştepe'de gördüğümüz **hendeklerdir**. Asur yazılı kaynaklarından elde edilen verilere göre bu hendeklerin içi su ile doldurulmuştur.

000474F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000474AÜ00047411/28

KALE KAPILARI

000475F.KULAKOĞLU 11/28

Urartu kalelerinde kaleye giriş anıtsal bir kapı ile sağlanır.

Ancak Çavuştepe örneğinde olduğu gibi **anıtsal kapı yapısının olmadığı** kaleler de vardır.

Anıtsal kapı sur duvarından dışarı çıkıntı yapan iki kule tarafından oluşturulur. Bir kapı geçidi bizi kapı odasına ulaştırır. Kaleye giriş bu kapı odası ve arkasındaki ikinci bir kapı geçidi yardımıyla yapılır.

Arkeolojik veriler, kale anıtsal girişlerinin iki kanatlı ahşap bir kapı ile örtüldüğünü göstermiştir. Bu durum M.Ö. 9. yüzyılın ortasına tarihlenen ve Asur kralı III. Salmanasar'ın Urartu üzerine yaptığı askeri seferleri konu alan Balawat Kapısı üzerindeki betimlemelerden veya Urartu'ya ait taş ve maden eserler üzerindeki resimlerden anlaşılmaktadır. Bu konuda Ayanis gibi bazı kalelerden elde edilen somut arkeolojik veriler de vardır.

KERPIÇ BEDEN

Urartu sur temel duvarlarının üzerinde kerpiç bedenli yüksekliği Doğu Anadolu gibi kar ve yağmuru bol olan bir coğrafi bölgede kerpiç beden çok az korunarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Aşağı Anzaf, Patnos, Aznavurtepe ve Ayanis Kalelerinden elde edilen veriler, tas temel ile kerpiç kısmı birleştirmek için **yassı taş plakaların** kullanıldığını göstermiştir. Tas temelin en üst sırası bütün kalınlığı boyunca boyutları kaleden kaleye değişen yassı taş plakalarla kaplanmıştır. Tastan kerpice geçişte ahşap hatılların kullanıldığına ait bir veri yoktur. Ancak birçok **Urartu** kale veya tahkimli yapı betimlemesinde sur duvarlarının üst kısımlarında **ahşap hatılların** kullanıldığı gösterilmiştir.

Adilcevaz Kef Kalesinde bulunan ve su anda Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenen taş kabartma, Toprakkale'de bulunan tunç kabartma veya birçok tunç kemer ve adak levhası üzerinde yeralan betimlemeler, Karmir-Blur ve Cavuştepe Kalelerinde ortaya çıkartılan arkeolojik veriler, en azından bazı Urartu kalelerinin kerpiç duvarları üzerinde "**kör pencerelerin**" varolduğunu ortaya koymuştur. İşlevsel bir özelliği olmayan bu pencereler, kerpiç sur duvarının monotonluğunu ortadan kaldıran birer dekoratif eleman olarak kullanılmıştır.

Kerpiç sur bedeni **dendaneler** ile sona ermiştir. Yukarıda sözü edilen birçok Urartu eseri üzerinde dendanelerin basamaklı piramit şeklinde oldukları görülebilmektedir.

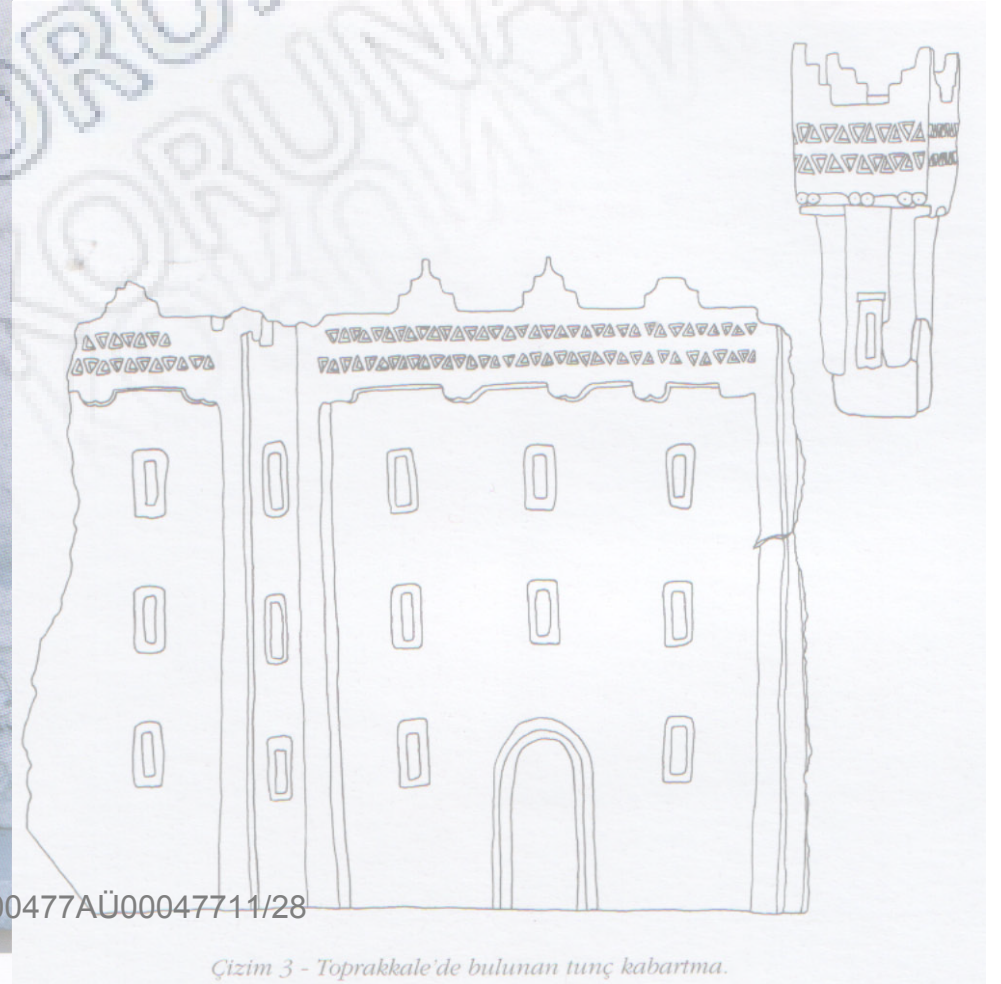
Urartu kalelerinin etrafını çeviren sur duvarlarının yükseklikleri ile ilgili arkeolojik kanıtlar günümüze gelmemiştir. Ayanis Kalesi'nde ortaya çıkartılan kerpiç beden ancak 3 metreye kadar korunabilmesine karşın, şimdiye dek kazılar ile elde edilen en yüksek kerpiç sur duvarıdır. Buna karşın bazı Asur yazılı kaynakları bu konuda yeterince bilgi vermektedir. Asur kralı II. Sargon'un Urartu üzerine düzenlediği sekizinci seferin kayıtlarında, Urartu sur duvarlarının **yüksekliklerinin 120 tipku** (kerpiç yüksekliği) olduğu belirtilmiştir. Urartu kalelerinden elde edilen kerpiçlerin boyutları genelde- büyük farklılıklar göstermez. Birçok kaleden elde edilen veriler bir Urartu kerpicingin 0.15 metre kalınlığında olduğunu **kanıtlamıştır. Bu durumda** taş temel üzerinde yeralan kerpiç bedenin yüksekliği de **15** metreye kadar çıkmış **olmalıdır. Bu** yüksekliğe taş temel kısmı dahil değildir. Genellikle 2.0 ve bazı durumlarda 7.0 metreyi bulan taş temel ile birlikte **Urartu sur duvarların yükseklikleri 20.0 metreyi bulmaktadır.** Duvarların bu yüksekliğe kadar çıkmasının askeri amaçların yanında bir başka nedeni daha vardır. Kalelerin inşa edilmek istendikleri tepeler çoğu kez kale içinde yer alması gerekli yapılar için yeterli alana sahip değildir. Kalınlığı her zaman 4.0 metreyi bulan, birçok durumda da bu ölçüyü rahatlıkla aşan sur duvarları arasındaki engebeli alan, toprak ve moloz ile doldurulmakta ve düzleştirilmektedir. Elde edilen bu düz alan üzerine de ihtiyaç duyulan yapılar yapılmaktadır. Cavustepe ve Ayanis Kaleleri bu durumu kanıtlayan iki önemli örnektir.

000477F.KULAKOĞLU 11/28



F.KULAKOĞLU000477AÜ00047711/28

Resim 30 - Körpencere, Van Müzesi



Çizim 3 - Toprakale'de bulunan tunç kabartma.

Kaleler bir tepenin etrafının güçlü sur duvarları ile çevrilmesinden ibaret olmayıp, **içlerinde üstlendiği göreve göre belli oranda farklı gösteren yapıların yer aldığı birer merkezdir.**

Bu merkezlerde kale yöneticilerinin oturduğu **sivil amaçlı yapılardan, tapınaklara ve çeşitli yönetim ve toplantı binalarına** kadar çok çeşitli plan ve karakterde yapılar yer almaktadır.

Özellikle bir bölgenin veya eyaletin yönetim merkezi durumundaki birçok kalede, bu yapılara ek olarak çok miktarda hububat ve içeceğin depolanabileceği **depo yapıları** da vardır. Kale içindeki yapıların birbiri ile olan bağlantıları, mekanlar arasındaki ilişkiler, atık su ve kanalizasyon gibi alt yapı tesisleri, yapıların bodrum katlarının veya bazı mekanların depolama amaçlı olarak kullanılabilmesi ve hatta kale içinde akan bir su sisteminin kurulabilmesi tamamıyla bir mühendislik ve **planlama** işinin sonucudur (Resim 33).

Bu nedenle **Urartu kalelerinin belli tarihten sonra, olasılıkla Menua ile birlikte, daha önceden çizilen veya tasarlanan planlara göre inşa edildiklerine** inanmak gereklidir. Birçok Urartu kalesinde olduğu gibi Ayanis Kalesi'nde de boyları 2. metreyi bulan anıtsal **küplerin bodrum katlarına konulduktan sonra üzerlerine yapıların inşa edildiği gerçektir.** Ayanis Kalesi'nde ortaya çıkartılan, anıtsal kale kapısı hariç, hiç bir kapı bu küplerin sığabileceği büyüklükte değildir. Bu durum büyük olasılıkla küplerin kale içinde imal edildiğini ve eldeki plana göre yapıların alt katlarına yerleştirildiklerini ve daha sonra da üzerlerine yine eldeki plana göre mekanların yapıldığını göstermektedir.

Yapıların ve mekanların kendi aralarındaki karmaşık bağlantıları ancak bir plan doğrultusunda başarılı olacak niteliktedir. Mezopotamya'daki bazı örneklerin dışında, arkeolojik kazılardan kale veya kent planlarını içeren belgelerin gün ışığına çıkmaması, olasılıkla, bu planların ahşap veya deri gibi yok olabilir malzeme üzerine çizilmesinden kaynaklanmaktadır.